

Suomalaisugrilaisperäinen aines venäjän etymologisessa sanakirjassa

MAX VASMER *Russisches etymologisches Wörterbuch*. I osa. Heidelberg 1950—53. XLVII + 712 s.

Hiljattain ilmestyi Max Vasmerin toimittaman venäjän kielen etymologisen sanakirjan ensimmäinen osa, joka sisältää laajan (33-sivuisen) bibliografian ja *a—k* -alkuiset sanat. Ajan tasalla olevan venäjän kielen etymologisen sanakirjan tarve on ollut jo kauan tuntuva, sillä Preobraženskin sanakirja, joka ilmestyi vv. 1910—1916 (loppuosa v. 1949), on vanhentunut ja epätäydellinen. Slaavilaisten kielten etymologiset sanakirjat, joissa muun joukossa on esitetty myös venäjän kielen sanastoa, eivät nekään ole tehtävänsä tasalla: Miklosichin v. 1886 ilmestynyt sanakirja on liian vanha, Bernekerin (1908—13) on keskeneräinen ja osittain vanhentunut sekkin. Näin ollen on uuden, tutkimuksen nykyistä tasoa kuvastavan sanakirjan ilmestyminen kaikinpuolin tervetullut tapahtuma. Vasmer on tämänhetken huomattavimpia slavisteja, ja hän on erittäin ansioitunut venäjän kielen sanaston (erinomaittain lainasanain ja paikannimien) tutkijana. Niinpä hänellä on kaikki tarpeelliset edellytykset tällaisen suuren hankkeen toteuttamiseksi.

Vasmerin sanakirja mainitsee ja selittää venäjän kielen sanavarastoa muinais-venäjän ajasta lähtien. Oma-peräisten sanain lisäksi se käsittelee myös olennaisimman osan kansainvälisistä vierasperäisistä sanoista (ns. sivistyssanoista) ja mahdollisuuksien mukaan kaikki Venäjän vähemmistö-kansallisuuksilta ja naapurikansoilta saadut lainasanat, esiintyivätpä ne venäjän murteissa kuinka ahtaalla

alalla tahansa. Lainasanojen perinpohjaisen esittelyn takia on Vasmer eräiltä tahoilta saanut tuntuvasti moitetta (esim. TEDESCO Language 27, ss. 578—579). Mielestäni nämä moitteet ovat riittävää pohjaa vailla. Jos yrittäisi, kuten Tedesco toivoo, ottaa lainasanoista mukaan vain ne, jotka esiintyvät »suurehkössä murreryhmässä», niin tulisi lainasanain valinnassa eteen vaikeuksia. Mihin olisi asetettava suuremman ja pienemmän murreryhmän välinen raja? Eräistä varsin ahdasalaisista sanoista, jotka esiintyvät jonkin vähemmistökansallisuuden naapurisuudessa puhuttavassa venäjän murteessa, on tutkimuksen nykyisellä asteella usein vaikea sanoa, ovatko ne venäläiselle taholle tullutta lainaa vai aitoja venäläisiä ilmauksia, jotka ovat lainautuneet vähemmistökansallisuuden kieleen. Etymologiselle sanakirjalle olisi epäilemättä vahingoksi, jos hätköiden julistettaisiin tällaiset sanat lainoiksi ja jätettäisiin ne pois sanakirjasta. Näin ollen voidaan Vasmerin pyrkimystä saada sanakirjaansa mahdollisimman paljon etymologisesti selitettyä ainesta pitää kaikinpuolin tarkoituksenmukaisena.

Kuten saattaa arvata, Vasmerin teoksessa on esitetty myös suomalaisugrilaisista kielistä saatua lainaainesta venäjän kielessä. Sen esittäminen on ollut verrattain helppoa, suomalais-ugrilais-slaavilaiset lainasuhteet kun ovat — ennen kaikkea suomalais-ugrialaisten kielten tutkijain ansiosta — jo melkoisen yksityiskohtaisesti selvitetty. Tutkimuksista,

joissa käsitellään venäjän kielen suomalais-ugrilaisperäistä ainesta, mainittakoon esim. KALIMAN »Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen» (SUST 44), saman tekijän »Syrjänisches Lehnwort im Russischen» (FUF 18, ss. 1—56) ja T. I. ITKOSEN »Lappische Lehnwörter im Russischen» (Annales Acad. Scient. Fennicae B 27, ss. 44—65). Mainittujen lisäksi on olemassa runsaasti yksityisiä lainasanoja koskevia tutkimuksia eräissä suomalais-ugrilaisissa ja slaavilaisissa aikakausjulkaisuissa; osa niistä on Vasmerin itsensä kynästä. Vasmer on käyttänyt perinpohjin hyväkseen kaikki nämä lähteet¹ ja maininnut sanakirjassaan niissä esitetyt vähänkin mahdolliselta tuntuvat näkökohdat. Niinpä Vasmerin teoksesta on paljon hyötyä myös suomalais-ugrilaisien kielten tutkijoille.

Seuraavassa tarkastelemme lähemmin venäjän kielen suomalais-ugrilaisperäisen aineksen esittelyä Vasmerin sanakirjassa. Kuten edellä huomautettiin, Vasmer on esittänyt suomalais-ugrilaisen laina-aineksen mahdollisimman täydellisenä. Poisjättöjä olen havainnut vain yhden: ven. (Ark.) *gangas* 'bei den Lappen gebräuchliche Tierfalle für wilde Rentiere, kleine Pelztiere und Rebhühner', joka Kaliman mukaan (SUST 44, ss. 90—91) on laina, jonka originaali on sm. *hangas* 'Bärenfalle'. Vasmer on vakavasti puninnut suomalais-ugrilaisien tutkijain kannanottoja ja tavallisesti hän yhtyy niihin. Vain harvoin hän on päätenyt eri kannalle. Tällaisista tapauksista mainittakoon seuraavat:

Ven. *újuga* 'Sturm mit Schneewirbel' -sanan Vasmer johtaa ver-

bistä *véjat* (Kalima pitää sitä lainana, jonka pohjana on sm. *viuhka*, *viuka*). Ven. *újuga* -sanan voisi ehkä katsoa myös *vit*-verbin johdokseksi, kuten on puolan sana *wija* 'Gestöber', jne. Äänteellisessä suhteessa vrt. ven. *újúška* 'Garnwinde', joka sekkin on *vit*-verbin johdos.

Ven. *vica* 'Rute' -sanaa Vasmer pitää Miklosichiin ja Preobraženskiin yhtyen omaperäisenä, *vit*-verbistä johtuneena sanana. Mikkolan mukaan tämä sana on laina ims. kielistä. Ven. *voťola* 'grobe Hanf- oder Flachsleinwand, etc.' ja viron *vatel* ovat Vasmerin mukaan peräisin samasta lähteestä. (Kalima: ven. *voťola* on laina virosta.)

Ven. *kiver* 'Tschako' -sanaa Vasmer pitää alkuperältään hämäränä eikä yhdy Kiparskyn kantaan, jonka mukaan ven. sana olisi laina ims. *küvár* -sanasta.

Ven. *kókšá* 'Erdhacke' -sanan Vasmer epäillen yhdistää ven. *kok* 'Hacken' -sanaan. (Kalima: ? < sm. *keksi* t. *kuokka*.)

Ven. *kókora* 'dicker Fladen' on Vasmerin mielestä pikemminkin johdos ven. *kóka* 'Hühnerci, Naschwerk' -sanasta, kuin sm:sta saatu laina. (Kalima: < sm. *kakkara*.)

Ven. *kuliga* 'Neubruch, Rodeland' -sanaa Kalima on pitänyt lainana sm. *kylä* -sanasta; tätä yhdistystä Vasmer pitää epäiltävänä: »Die Herleitung von finn. *kylä* 'Dorf' wird nicht allen Bedeutungen gerecht».

Ven. *korëga* 'künstlicher Eisberg; Kinderschlichten, etc.' -sanan Vasmer liittää venäjän omaan homonyymiin, jonka merkitys on 'Baum mit Wurzeln im Flussbett treibend'. (Kalima: < ims. *korja*.)

Ven. *gorgotát* 'laut lachen, wie-

¹ B. Kálmánin artikkelia venäjän kielen obinugrilaisperäisistä lainoista (Acta Linguistica Acad. Sc. Hungaricae I, 1952) ei Vasmer ole ehtinyt käyttää hyväkseen teoksensa tähän asti ilmestynttä osaa laatiessaan.

hern' on Vasmerin mukaan pikemmin »lautnachahmend» kuin laina karjalan *horhottoa* -sanasta, kuten Kalima on esittänyt.

Tämän lisäksi Vasmer on esittänyt suomalaisten tutkijain mielipiteistä poikkeavia näkökantoja vielä seuraavissa sana-artikkeleissa: *váčega I, vjáčandat, gálka, káira, káras, kárenga*, jne.

Niinkuin tiedämme, valtaosa venäjän kielen ims. lainoista on peräisin karjala-aunuksesta, lyydistä ja vepsästä. Tämä onkin ymmärrettävää, koska näitä kieliä puhuvien alueilla tavataan ims.-venäläistä seka-asutusta. Vasmerin teoksesta jää se vaikutelma, että suurin osa ims. lainoista olisi tullut venäjään suomesta. Tämän vaikutelman aiheuttaa se, että Vasmer ei ole ims.-kielten osalta siteerannut tarkoin Kaliman teosta. Kalima on edellä mainitussa teoksessaan mahdollisimman tarkoin osoittanut jokaisen venäläisen sanan ims. originaalin ja sen jälkeen vertaukseksi esittänyt sanan vastineet toisistakin ims. kielistä, suomesta aina, kun sanalla on vastine tässä kielessä. Vasmer ei kuitenkaan ole ottanut huomioon merkintää »vgl.», vaan on esittänyt kaikki ims. muodot venäjän sanan originaaleina. Niinpä esim. Vasmerin mukaan ven. (Aun.) *gabúk* 'Falke' »ist entlehnt aus lüd. weps. *habuk*, finn. *havukka, haukka* . . .» Äännteellistä syistä sm. *havukka, haukka* ei voi olla ven. *gabúk* -sanan originaali. Kalima on esittänyt sm. muodot vain vertausaineksena ja käyttänyt merkintää »vgl.», mutta Vasmer ei ole ottanut varteen tätä seikkaa. Tämän esitystavan takia Vasmerin teos ei anna venäjän kielen ims. lainasanojen lähtömuodoista oikeata kuvaa. Seuraavassa korjattakoon joku-nen tällainen epätarkkuus.

Ven. *kedovína* ei ole laina ms. *keto*

-sanasta, vaan vastaavasta karjala-aunuksen, lyydin tai vepsän sanasta.

Ven. *káčkera* 'Rauch' ei voi olla lainattu sm. *kalkera* -sanasta, vaan karj. sanasta *kačkera*.

Ven. *várža* 'junges Füllen' -sanan lähtömuoto on karj. *varža*, ei sm. *varsa*.

Ven. *kinža* 'Nagel am oberen Ende des Axtstiels' ei voi ž:nsä takia olla lainattu sm. *kynsi* -sanasta, vaan karj. sanasta *künži* resp. *kinži*.

Ven. *kivištat*, -*šja* 'enden, sterben' -sanan pohjana ei mitenkään voi olla veps. *kibišta*; Kalima on teoksessaan vakuuttavasti osoittanut tämän seikan.

Tilanpuutteen takia on mahdollista tässä mainita kaikkia tällaisia epätarkkuuksia. Edellä esitetyn lisäksi kaipaisi seuraavien venäjän sajen kohdalla mainittu ims. suomalaisen originaali oikaisua: *viingat, gágka, gálaga, galgjad, garë, gátjaga, gorma, gúdega, kabálka, káb'i, kabžák, kajuha, kíbry, kombuški, kúbas*, etc.

Epätarkkuutta suomalais-ugrilaisien lainain esittämisessä ilmenee vielä toisellakin tavoin. Kalima on eräissä tapauksissa merkinnyt lainalettamuksensa kysymysmerkillä ja viitanut äännteellisiin tai muihin vaikeuksiin. Kalimaa siteeratessaan Vasmer on tavallisesti jättänyt kysymysmerkin huomioon ottamatta. Näin on laita esim. seuraavien sanojen kohdalla: *vilaidat, jèlak, kábra, kavat, kálikka, kaljún, kámbuški, kedovína, kerëža, kivoža, kilosa*, etc. On kyllä totta, että Kalima hyvin varovaisena tutkijana on joskus käyttänyt kysymysmerkkiä tarpeettomastikin. Mutta monissa tapauksissa ovat Kaliman epäilykset täysin perusteltuja, kuten esim. *kámbuški* (? < sm. *kempo*) -sanan kohdalla. Oikea siteeraustapa esiintyy esim. s. vv. *koráidat, koržákí, kitovína*: näissä tapauksissa Kaliman kysymys-

merkki ilmaistaan sanoilla »vielleicht» tai »unsicher».

Yleensä Vasmer esittää suomalais-ugrilaisperäisistä ven. sanoista kaikki tärkeimmät murremuodot. Eräissä tapauksissa ei kuitenkaan ole esitetty kylliksi murreainesta. Esim. ven. *kanábrá* -sanasta Kalima esittää 13 eri murrevarianttia, mutta Vasmer vain yhden. Ven. *víca* -muodon ohella esiintyy venäjän murteissa myös *vič*, *vičy*, *vičá* (MIKKOLA Ält. Ber. 99), mutta Vasmer ei mainitse viimeksi mainittuja.

Suomalais-ugrilaisen aineksen esiintymisessä olevista painovirheistä korjattakoon seuraavat:

кыч pro *кыс* (s. 711), *зárва* pro *зárба* (s. 258), *кóйкaлo* pro *кéйкaлo* (s. 549), kar. *korttehet* pro *kortehet* (s. 635, sub *кóртеч*), weps. *kukein-karaŋ* pro *kukein-kraŋ* (s. 684, sub *кúккии II*), altscher. **Julya* pro **ǰulya* (s. 217, sub *Волга*), lapp. Kild. *kāder* pro *kađer* (s. 540, sub *кáтара*), lapp. Patsj. *pāška* pro *pāška* (s. 59, sub *бáска*), Norw.-lapp. *gorssa* pro *gorsa* (s. 626, sub *кóрза I*), lapp. Patsj. pro lapp. Pets. (s. 225, sub *вóндeлка*), Kalima Vir. 20, 12 pro Kalima Vir. 24, 12 (s. 243, sub *вьóгa*), Uotila Virittäjä 37, 400 ff. pro Uotila Virittäjä 41, 400 ff. (s. 647, sub *кoтáи I*).

FELIX OINAS